

İrade Terbiyesi

Dr. Ethem Bakar

Fikrî çalışmalarımızı faydalı bir sonuca erİştirecek şekilde çalışmak, daima aynı mevzuyu düşünerek çalışmak... İşte bütün medenî ilerlemelerin, bütün dâhice buluşların temeli budur. Çalışmayı bu mertebeye ulaştırmak için ise nefsi hiç ara vermeksizin zorlamak, aynı maksadı takip için dikkatimize hükmedebilecek kudrette bulunmak, çaba ve gayretimizi aynı yoğunluk ve istikamette sürdürmek gerekir. Şüphesiz ki bu da her şeyden evvel sağlam bir iradeye sahip olmaya bağlıdır.

“Kaderimi tayin eden bir başka kitap da İbrahim Ethem’in *Terbiye-i İrade* başlıklı eseridir. Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim.”

Cemil Meriç

Bu sözler, *İrade Terbiyesi* kitabının Türk yayıncılığı tarafından uzunca bir aradan sonra “yeniden keşfine” imkân vermiş ve Jules Payot’nun eseri “Cemil Meriç’in tavsiyesi” mottosuyla tekrar tekrar basılmıştır. Oysa Meriç’in tavsiyesi gayet açıktır; o, Payot’nun değil Dr. Ethem Bakar’ın *İrade Terbiyesi*’ni önermiştir. Elinizdeki kitap hem bu vahim hatayı düzeltmekte hem de kitabın müellifinin hüviyetini ilk kez gün yüzüne çıkarmaktadır.

İrade Terbiyesi’nde Dr. Ethem, iradenin temel kavramlarından derin tefekkürün gücüne, duyguların etkisinden sağlam alışkanlıkların kazanılmasına kadar geniş bir yelpazede iradenin nasıl terbiye edileceği meselesini ele alıyor. Yazar, okuyucuyu iradesinin farkına varmaya ve hayatını daha bilinçli bir şekilde yönlendirmeye davet ediyor. Çünkü ancak kendini bilip nefsinin terbiye eden insan, hedeflerine ulaşma yolundaki engelleri aşabilir.

Hedefine varmak isteyen okurlar için eşsiz bir rehber eser...

KE TE BE	İRÂDE TERBİYESİ DR. ETHEM BAKAR	 9 786256 495555
KİTAP NO 975	DİZİ ADI DÜŞÜNCE	

İrade Terbiyesi — DR. ETHEM BAKAR

İRÂDE TERBİYESİ

DR. ETHEM BAKAR

(Sadeleştirilmiş Metin)

Hazırlayan
Ömer Faruk Can

KE
TE
BE

KE
TE
BE

DÜŞÜNCE

ΚΕΤΕΒΕ

ISBN: 978-625-6495-55-5

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 975

Düşünce

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Dizi Editörü

Yusuf Genç

Yayıma Hazırlayan

Ayşe Nur Rana

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

Özkan Kaya

1. BASKI

Ağustos 2023

5. BASKI

Eylül 2023

İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No: 49619

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212 612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Sertifika No: 47939

My Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Yılanlı Ayazma Sk.

No: 8/F Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0212 674 85 28

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İrade Terbiyesi

DR. ETHEM BAKAR

(Sadelerştirilmiş Metin)

Hazırlayan

Ömer Faruk Can

KETEBE

Dr. Ethem Bakar

1877 yılında Selanik'te doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye kaydoldu. 1901 yılında buradan mezun oldu. Lyon ve Paris'te üç yıl boyunca dahiliye ihtisası yaptı. Bu sırada Société médicale des hôpitaux de Paris (Paris Hastahâneler Etıbbâsı Cemiyeti) üyeliğine kabul edildi. Daha sonra Selanik'e dönerek Osmanlı Selanik Hastahanesi'nde tabiplik yapmaya başladı. Bu esnada *İrade Terbiyesi* ilk baskısını yaptı (1909). İlerleyen yıllarda, mezunu olduğu Mekteb-i Tıbbiye'de hocalık yapmaya başladıysa da hocalık kariyeri sadece iki yıl sürdü. Geri döndüğü Selanik'te Balkan Harbi'nin sonuna kadar serbest doktorluk yaptı. Harbin ardından yeniden İstanbul'a gitti ve hiçbir memuriyet teklifini kabul etmeyip hayatının sonuna dek Şişli'de, Sebuhyan Apartmanı'ndaki muayenehanesinde serbest doktorluk yaptı. Hekimliğin yanı sıra mesaisini irade terbiyesi ve verem hastalığına hasretti. Bu hastalığın tedavisine ilişkin uluslararası seyahatler yaptı, ilmi çalışmalar yürüttü. Araştırma sonuçlarını Fransızca ve Türkçe tıp mecmualarında neşretti. Ayrıca halkı aydınlatmak amacıyla konferanslar verdi, radyo programlarına katıldı. 21 Kasım 1945 tarihinde hayata gözlerini yumdu.

Dr. Ömer Faruk Can

Halihazırda Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Ömer Faruk Can, lisans derecesini Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden (2008), yüksek lisans derecesini ise İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nden aldı (2013). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde hazırladığı "Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati: Azmzade Sadık el-Müeyyed Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1860-1910)" başlıklı doktora tezini 2022'de savundu. Arapça eğitimi almak üzere 2007'de Mısır'a gitti. 2011-2012 eğitim-öğretim döneminde Paris'teki Institut National des Langues et Civilisations Orientales'de (INALCO) Türkoloji ve Arap Çalışmaları programlarına katıldı. King's College London'da (KCL) misafir araştırmacı olarak bulundu (2019). 2013-2022 yılları arasında TDV İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) Araştırmacı Yetiştirme Projesi'nde (AYP) yer aldı. Araştırmaları Hamidiye devri ve biyografi çalışmalarının yanı sıra 19. yüzyıl Hicaz ve Biladüşşam tarihi üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	19
KİTAPTA KULLANILAN TERMİNOLOJİ HAKKINDA	27

BİRİNCİ KİTAP GENEL BİLGİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL DEĞERLENDİRMELER.....	33
BİRİNCİ MESELE: İRADE NEDİR?	35
İKİNCİ MESELE: İRADE TERBİYESİNİN GEREKLİLİĞİ ..	45
ÜÇÜNCÜ MESELE: İRADENİN GÜÇLENDİRİLMESİ VE NEFSİN TERBİYESİ MÜMKÜN MÜ?.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

İRADENİN PSİKOLOJİSİ.....	83
BİRİNCİ MESELE: İRADE FİİLİ.....	86
İrade Fiilinin Oluşması için İlk Şartlar.....	86
İKİNCİ MESELE: FİKİRLER İLE İRADE ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	93
1. Fikirlerin Fiillere Dönüşmesi.....	93
2. Fikirlere Hâkimiyetimizin Derecesi	96
3. Fikirlerin Gücünün Derecesi.....	97

ÜÇÜNCÜ MESELE: DUYGULARLA İRADE	
ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	102
1. Duygu Durumlarının İrade Üzerindeki Tesiri	102
2. Duygular Üzerindeki Gücümüzün Derecesi	107
DÖRDÜNCÜ MESELE: FİİLLER İLE İRADE	
ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	112
BEŞİNCİ MESELE: TOPLUM VE İRADE.....	115
1. Sosyal Hayatta Refleksler, Kendiliğinden Meydana	
Gelen Fiiller ve İradî Fiiller.....	116
2. Millî İrade Fiili	116
3. Millî İradede Duygular ve Nefse Hâkim Olmak	119
4. Millî İradenin Terbiyesi.....	120

İKİNCİ KİTAP

BİLHASSA İRADE TERBİYESİ

GİRİŞ	123
BİRİNCİ BÖLÜM	
FİKİRLERLE İRADE TERBİYESİ	125
BİRİNCİ MESELE: DERİN TEFEKKÜR.....	129
1. Derin Tefekkürün Maksudı	129
2. Derin Tefekkürün Genel Kuralları	131
3. Çalışma ve Faaliyet Hayatında Derin Tefekkür	135
4. Derin Tefekkürün Faydaları	143
5. Derin Tefekkürün Usûlü ve Zamanı.....	144
İKİNCİ MESELE: DERİN TEFEKKÜR MİSALLERİ.....	151
1. Çalışma Gayretinin Verdiği Zevk.....	152
2. Şehvet.....	159
3. Vatan Aşkı	181
4. Diğergâmlık	188
5. Ahlâk ve İrade	196
6. Esaret ve İstiklâl.....	204
ÜÇÜNCÜ MESELE: KARAR VE PRENSİP	210
DÖRDÜNCÜ MESELE: KENDİ KENDİNE TELKİN.....	222
BEŞİNCİ MESELE: ATASÖZLERİ VE SAFSATALAR.....	237

ALTINCI MESELE: KİTAP VE TİYATRO	244
YEDİNCİ MESELE: KAMUOYU VE ÖĞRETMENLER.....	255
SEKİZİNCİ MESELE: ARKADAŞLAR, MEŞHUR HAYATLAR VE MUHİT	267
 İKİNCİ BÖLÜM	
DUYGULARLA İRADE TERBİYESİ	273
BİRİNCİ MESELE: UYGUN DUYGULARDAN YARDIM İSTEMEK.....	277
İKİNCİ MESELE: ZİT DUYGULARDAN KAÇINMAK.....	285
ÜÇÜNCÜ MESELE: HEYECAN VE TERBİYESİ	293
DÖRDÜNCÜ MESELE: İHTİRAS VE İDEAL	308
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
FİİLLERLE İRADE TERBİYESİ	321
BİRİNCİ MESELE: ALIŞKANLIK KAZANMAK.....	322
İKİNCİ MESELE: FİİLLERLE İLGİLİ GENEL KURAL.....	330
ÜÇÜNCÜ MESELE: ÇALIŞMA FAALİYETİ	335
DÖRDÜNCÜ MESELE: SAĞLIĞI KORUMA YOLLARI ...	347
BEŞİNCİ MESELE: TIBBÎ METOTLAR.....	361
 KAYNAKLAR.....	377
DİZİN	379

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu çalışmanın hikâyesi, hattat kardeşim Fatma Zehra Can ile başladı. Salgına yakalandığımız günlerde Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in *Gençlerle Başbaşa* adlı kitabını okuyan kardeşim, Başgil'in eserinde Jules Payot'un *İrade Terbiyesi*'nin eline genç yaşlarında geçmemiş olmasından ötürü hayıflanmasından çokça etkilenir ve geç kalmışlık hissiyle eseri temin eder. Ardından internette Payot ve *İrade Terbiyesi* üzerine küçük bir araştırma yaparken kitabın müellifiyle ilgili bir karışıklık olduğunu görür. Okuduğu kaynaklardaki "Dr. Ethem'in *Terbiye-i İrade*'si Payot'un tercümesi mi yoksa telif bir eser mi?" tartışmaları ile Cemil Meriç'in aslında Payot'un değil, Dr. Ethem'in kitabını tavsiye ettiğinin belirtilmesi gibi hususlar dikkatini çeker. Yaptığı araştırmada eserin henüz günümüz harfleriyle neşredilmediğini teyit eder ve 2020 yılının sonlarında Tulû Uysal'la birlikte çalışmaya başlarlar. Bendenizin projeye dahil olması ise çok daha sonra -Ketebe'nin kitabın sadeleştirilmesini teklif etmesiyle- gündeme geldi. Zira psikolojik ve felsefi yönü baskın olan kitabın dili oldukça ağırdı. Her yaştan okura ulaşabilmesi adına bu işe giretim. Yoğun bir emek ve gayretin nihayetinde çalışma, hem sadeleştirilmiş hem de özgün metin olmak üzere iki kitap halinde okurla buluştu.

***İrade Terbiyesi'nin Yüz Yılı Aşan Hikâyesi yahut
“Cemil Meriç Hangi İrade Terbiyesi'ni Tavsiye Etti?”***

Son yıllarda kitapçı raflarını süsleyen bir eser okurların dikkatini epeyce çekti. Bu, önde gelen bir siyasetçinin hatıratı, popüler bir tarihçinin monografisi veyahut da tartışmalı sözlerle imza atmış bir romancının yeni çıkan bir eseri değildi. Aksine bu, ilk olarak günümüzden tam 130 yıl önce basılan Jules Payot'nun *İrade Terbiyesi (L'Education de la Volonté)* başlıklı eseriydi. Türk yayıncılık piyasası, ilk defa 1893'te neşredilen bu eseri adeta “yeniden keşfetmiş” ve uzun bir aradan sonra defalarca basma başarısı gösterebilmişti. Kitabın bu kadar tutulmasının sebep-i hikmeti, Cemil Meriç'in *Bu Ülke'deki* şu sözleriydi: “Kaderimi tayin eden bir başka kitap da İbrahim Ethem'in *Terbiye-i İrade* başlıklı eseridir. Disiplin içinde çalışmayı bu kitaptan öğrendim.” Bu iki kısa cümle kuvvetli bir itici güç oluşturmaya yetmiş ve 2010'lu yıllardan itibaren birçok yayınevi Payot'nun eserini “Cemil Meriç'in tavsiyesi” mottosuyla sayısız defa basmıştı. Oysa Meriç'in tavsiyesi gayet açıktı; o, Payot'nun değil, Ethem'in ilk baskısını 1909'da yapan *Terbiye-i İrade'sini* (bundan sonra *İrade Terbiyesi*) öneriyordu. Kitabı basanlar ise bu küçük (!) ayrıntıyı herhalde irdeleyip teyit etme gereğini pek hissetmemiş ve pek çok kütüphane kataloğunda sehven yer alan “Ethem'in yalnızca Payot'nun yazdığı eserin mütercimi olduğu” bilgisiyle iktifa etmeyi yeterli görmüştü. Bu mukaddime, hem söz konusu yanlış düzeltmeyi hem de *İrade Terbiyesi'nin* müellifi Dr. Ethem'in hüviyetini ilk kez ortaya koymayı hedeflemektedir.

Birçok kütüphane kataloğunda yer bulan iddianın aksine, Dr. Ethem'in *İrade Terbiyesi'nin* tercüme değil, telif olduğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Nitekim Ethem, eserinin girişinde bu meseleye kayda değer bir yer ayırır. Eseri kaleme alma sebebini açıklarken irade terbiyesi çalışmalarının tarihi-ne değinip Payot'nun kitabını, “gerek neşrediliş tarihi gerekse ilmî kıymeti itibarıyla birinci” sıraya koyar. Aslında ilk başta

bu kitabı çevirmeyi düşünmüş, fakat birtakım sebeplerden ötürü “aynen tercüme etmeyi münasip görmeyerek” vazgeçmiştir. Bu sebeplerin en mühimi, Payot’nunkinde bulunmayıp daha sonra neşredilen bazı çalışmalarda yer bulan, irade terbiyesi hakkında mühim birtakım hususları ihmal etmek istememesidir. İkinci mühim sebep, Payot’nun eserini bilhassa üniversite öğrencilerine yönelik yazmış olmasıdır. Oysa Dr. Ethem başta gençler olmak üzere “bütün insanlara hitap etme” arzusundadır. Üçüncü sebep ise Batı’nın bu konudaki bilimsel müktesebatını bir bütün olarak Doğu’ya nakletme isteğidir. Bu minvalde o, irade terbiyesine dair mevcut yöntemleri sentezleyip “yegâne bir usûl ortaya koymayı” hedeflemiştir. Bir diğer sebep de Dr. Ethem’in uzun yıllar alakadar olduğu irade terbiyesine dair görüş ve düşüncelerinin kaybolmasını engelleme niyetidir. Buna binaen o, bir başka yazarın fikirlerini kopyalamaktansa kendi mülahazalarını da aktarabileceği bir eser yazmayı yeğlemiştir. Son olarak, Dr. Ethem, eserinin sadece Osmanlı’da değil, bütün ilim âleminde irade terbiyesinin geldiği güncel noktayı gösterecek “derli toplu bir özet” olmasını arzulamıştır. O, tercümeden vazgeçip telif yönelmekle birlikte Batı’daki irade terbiyesi literatüründen çok büyük oranda etkilenmiş ve başta Jules Payot olmak üzere Théodule Ribot, Antonin Eymieu, Paul Dubois, Frédéric Paulhan, Émile Lévy ve Paul Doumer gibi yazarlardan geniş alıntılar yapmıştır.

Peki, eserin telif olduğu konusunda hiçbir şek ve şüphe bulunmamasına rağmen gerek literatürde gerekse birçok üniversite ve araştırma kütüphanesinin kataloğunda Ethem’in müellif değil, mütercim olarak zikredilmesi nasıl izah olunur? Araştırmalarım neticesinde bu mevzudaki kafa karışıklığının son döneme has olmadığını, bilakis eserin ilk neşredildiği yıllara kadar uzandığını tespit ettim. Şöyle ki 1909’da esere dair kaleme alınan pek çok tanıtım yazısında kitabın telif olduğu vurgulansa da *Tanin*’deki bir makale, Ethem’in Payot’nun

eserini “bir ifade-i veciz ile lisanımıza nakl” ettiğini yazmaktaydı. Keza Ahmed Hamdi [Ülkümen] ve Mehmed Zekerîya [Sertel]’in 1911’de neşrettiği *Hayat ve Şebab* kitabında da eserin tercüme olduğu bilgisi mevcuttu. Bu tablo bize, eserin ya mukaddimesinin bile tam olarak okunmadan değerlendirilmeye tâbi tutulduğunu veya isim benzerliğinin bu karmaşaya neden olduğunu gösterebilir.

Dr. Ethem Bakar (1877-1945) ve *İrade Terbiyesi*

İrade Terbiyesi, 1909 ve 1926 yıllarında olmak üzere toplamda iki baskı yapmıştır. Selanik Örtülü Çarşı’daki Asır Matbaası’nda yapılan ilk baskı 269, İstanbul’da Hüsn-i Tabiat Matbaası’ndaki ikinci baskı ise 310 sayfadan mürekkeptir. Her iki baskıda da müellifin ismi yalnızca “Doktor Ethem” şeklinde belirtilmiş, bu ise yazarın hangi Ethem olduğu sorusunun cevapsız kalmasına yol açmıştır. Mevcut literatürde Dr. Ethem’in hüviyetine dair aydınlatıcı herhangi bir bilgi bulunmamaktaydı. Eseri hem özgün hem de sadeleştirilmiş biçimleriyle günümüz okurlarına sunma safhasındayken, gazete ve mecmualardan mezarlıklara uzanan muhtelif mecralarda müellife dair bir dizi araştırma yaptım ve kitabın yazarının 1877-1945 yılları arasında yaşayan Dr. Ethem Bakar olduğunu tespit ettim. Böylece bu neşir vesilesiyle müellifin kimliği ilk kez aydınlatılmış oldu.

Dr. Fethi Erden, 1948’de İstanbul’da basılan *Türk Hekimleri Biyografisi* adlı eserinde Dr. Ethem Bakar hakkında ilk derli toplu bilgileri vermiş ve *İrade Terbiyesi*’nin müellifi olduğunu belirtmiştir. Buradaki bilgiye erişmeden önceki araştırmalarımda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait pek çok tıbbî mecmua, salnâme, kitap ve gazeteyi tarayarak Dr. Ethem’in hüviyetini ve hangi soyadını almış olabileceğini sorgulamıştım. Bu araştırmalarım neticesinde elde ettiğim ipuçlarından yola çıkarak müellifin Dr. Ethem Bakar olabileceğine kanaat getirmiş

ve yaptığım mezarlık ziyaretiyle bu kanaatimi pekiştirmiştim. Müellifin biyografisine dair etraflı bir çalışma ortaya koymak, bu yazının amacı ve kapsamı dışında olsa da, bu araştırmalar neticesinde edindiğim bilgilerle Dr. Fethi Erden'in verdiği bilgileri harmanlayarak daha önce adeta bilinmezliğe terk edilen müellifin biyografisine kısaca değineceğim.

1877 yılında Selanik'te doğan Ethem'in ailesine dair halihazırda duyurucu bir bilgi mevcut değildir. İlk ve orta tahsilini Selanik'te tamamladıktan sonra İstanbul'a giden Ethem, sivil tıp mektebinden, yani Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'den 1901 yılında mezun olur, ardından Fransa'ya gider. Lyon ve Paris'te üç yıl boyunca dahiliye sahasında ihtisas yapar; Société médicale des hôpitaux de Paris (Paris Hastahâneler Etıbbâsı Cemiyeti) üyeliğine kabul edilir. Daha sonra Selanik'e dönerek Osmanlı Selanik Hastahanesi'nde tabiplik yapmaya başlar. *İrade Terbiyesi*'ni ilk bastığı 1909 yılındaki meslekî kariyeri bu şekildedir. İlerleyen yıllarda, mezunu olduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de hocalık yapmaya başlasa da hocalık kariyerini iki yıl sonra nihayete erdirir ve Selanik'e dönerek doktorluk mesleğini serbest olarak Balkan Harbi'nin sonuna kadar sürdürür. Harpten sonra yeniden İstanbul'a gider ve ömrünün sonuna dek hiçbir memurluk teklifini kabul etmez. Hayatını Şişli Sebuhyan Apartmanı'ndaki muayenehanesinde doktorluk yaparak idame ettirir. 21 Kasım 1945 tarihinde Osmanbey'deki Zeki Bey Apartmanı'nda hayata gözlerini yumar.

Yalnızca hekimlik yapmakla yetinmeyip meslekî kariyerini ilk başlarda irade terbiyesi konularına, daha sonrasındaysa kelimenin tam anlamıyla verem hastalığına hasreden Dr. Ethem,

Dr. Ethem Bakar
(1877-1945)

Mazhar Osman, *Sıhhat
Almanakı* (İstanbul:
Kader Matbaası,
1933), 339.

aynı zamanda bu hastalığın tedavisine ilişkin ilmi çalışmalar yürütmüş, müşahedelerini Fransızca ve Türkçe tıp mecmualarında neşretmiş, uluslararası meslekî seyahatlere çıkmış, ayrıca konferanslar ve radyo programları aracılığıyla tıbbî konularda halkı aydınlatmayı amaçlamıştır.

Cemil Meriç'in "İbrahim Ethem" demesine karşın kitapta yazarın ismini "İbrahim'siz" kullanmamızın sebebine kısaca değinecek olursak; Dr. Ethem'in adının literatürde çok nadir olarak "İbrahim Ethem" şeklinde geçtiği görülür. Araştırmamda –şimdilik– yalnızca 1910 tarihli *İkbal Kütüphanesi'nin Kitab Fihristi*'nde ve Meriç'in ifadesinde buna rastladım. Ethem, soyadı kanununa kadar "İbrahim" ismini pek tercih etmemiş. Bu tarihten sonra da daima karşımıza "Ethem Bakar" olarak çıkmakta. Bu noktada Tanzimat ve sonrasındaki münevverlerin tek isimle anıldıkları zaman neredeyse daima ikinci isimlerini tercih ettikleri de hatırlanmalıdır: İbrahim Şinasi için Şinasi, Abdülhak Hâmid için Hâmid ve Mehmed Akif için Akif gibi...

İrade Terbiyesi'nin muhtelif kesitlerinden anlaşıldığı üzere Dr. Ethem'in fikriyatı ve zihin yapısı, yaşadığı dönemin pozitivist, maddeci ve ilerlemeci aydın tipolojisiyle genel anlamda uyuşur. Bu bağlamda *terakki* ve *tekâmül* (ilerleme ve gelişme) kavramlarının Ethem'in zihninde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Kitabın çeşitli yerlerinde buna dair birçok işaret görmek mümkündür. Mesela ona göre "hayat mücadelesinin bütün dehşetleriyle beraber insanlık gittikçe yüce bir insanlık olmaya" meyletmektedir. Yine bu çerçevede Ethem, günümüzde Batı'da da gitgide terk edilen tekâmülcü/terakkici tarih nazariyesi uyarınca, medeniyet ilerledikçe insanlığın da durmaksızın iyiye ve güzele doğru ilerleyeceğine inanır. Ayrıca insanın her dakikasını daha iyi ve daha güzele ulaşma yolunda sarfetmesi gerektiğini düşünür.

Ondaki medeniyet idraki ise şaşırtıcı olmayan bir biçimde Batı merkezlidir. Daha eserinin girişinde Batı'nın irfan hazinesini Doğu'ya aktarmayı misyon edindiğini ilan eder. Bu minvalde referansları bittabii İslâm medeniyetinden veya içinde bulunduğu Doğu kültür havzasından değil, Batı medeniyetindendir. Gerek kitabının kaynakları gerekse bölüm başları ile sair yerlere yerleştirdiği özlü sözler, birkaçı müstesna olmak üzere Batı menşelidir. Öyle ki aynı yahut benzer mânâya sahip özlü sözlerin Batılı versiyonunu tercih etmiş, kadim Doğu irfanını umumiyetle görmezden gelmiştir. Dolayısıyla eser okunurken müellifinin sahip olduğu bu fikrî altyapının göz önünde bulundurulması gerekir.

Dr. Ethem eserini iki kitap şeklinde düzenlemiştir. “Genel Bilgiler” başlığını taşıyan ilk kitapta iradeye odaklanıp öncelikle tanımını yapmış, ardından irade terbiyesinin gerekliliğini ve imkânını anlatmıştır. İrade terbiyesine uygun ve zıt teorileri etraflıca açıkladıktan sonra iradenin hangi ruhî unsurlardan oluştuğunu ve bu unsurlar arasındaki bağlantıyı irdelemiş, böylece irade terbiyesinde izlenmesi gereken yöntem hakkında bir yol haritası belirlemeye girişmiştir. Nefsin terbiye edilmesi ve iradenin gelişmesinin imkânını da tartışan yazarın ilk kitapta incelediği bir diğer konu ise toplum ile irade arasındaki ilişkidir. Müellif, “Bilhassa İrade Terbiyesi” başlıklı ikinci kitapta ise iradenin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi için gereken âmiller ile vasıtaları açıklamıştır. Bu minvalde ikinci kitabı üç ana bölüme ayırarak fikirler, duygular ve fiiller ile iradenin nasıl terbiye edilebileceğini ayrıntılı olarak incelemiştir.

Kitabın Hazırlanışında İzlenen Yol ve Teşekkür

1909 ve 1926'da olmak üzere bugüne dek iki baskı yapan *İrade Terbiyesi*'ni sadeleştirip notlandırarak hazırladığım bu neşirde ilk baskıyı esas aldım. Bunun en mühim sebebi, eserin üslubu ve

muhtevastaki hâkim dokunun II. Meşrutiyet dönemi yayın hayatının “hürriyet-perver” havasını yoğun biçimde yansıtabilmesidir. Bu havanın eserin ikinci baskısında kaybolduğunu görüyoruz. Zira bizzat yazar tarafından ilmî olmayan saiklerle eklektik düzeyde birtakım tasarruflarda bulunulmuş ve bu doku zedelenmiş. Hatta bu tasarruflar neticesinde bazı cümlelerde anlam bozuklukları dahi meydana gelmiş. Bununla birlikte, eserin 1926 baskısını da baştan sona inceleyerek iki baskı arasındaki on yedi yılda meydana gelen bilimsel gelişmeleri yansıtan kısımların olup olmadığına da dikkat ettim. Neticesinde yazarın irade terbiyesiyle alakalı ilavelerini –ki bunlar bir iki alt başlık ile birkaç paragraftan ibarettir– çalışmaya ekledim. Bu tür müdahalelerin hepsini dipnotlarda belirterek okurun hangi pasaj veya başlığın 1926 baskısına ait olduğunu kolaylıkla fark edebilmesini de istedim.

Eseri sadeleştirirken yazarın üslubunun mümkün mertebe muhafazasına gayret ettim. Fakat anlamı güçleştiren uzun cümleleri, anlaşılabilirliği sağlamak adına elden geldiğince böldüm. Dr. Ethem’in eserini inşa ederken en çok dikkat ettiği hususlardan biri terminoloji. Kitabın başına ıstılahlarla ilgili problemleri durumu anlatıp izlediği yolu açıklayan yazar, henüz Türkçede muhkem karşılıkları bulunmayan felsefe, psikoloji, sosyoloji ve ahlâka dair pek çok tabir ve ıstılahı yeni karşılıklar bulmaya çalışmış. Ben de bu hususta müellifin tercih ettiği terimlerin güncel karşılığı varsa bunları seçtim, aksi hallerde ise açıklamasını vererek aynen kullandım. Öte yandan gerekli görülen yerlere dipnotlar ekleyerek metni notlandırdım. Günümüz okuru için pek anlam ifade etmeyen dirhem ve okka gibi ölçüleri, günlük hayatta kullandığımız muadillerine çevirdim ve bütün bu ilaveleri köşeli parantez içerisinde gösterdim. Keza müellifin dipnotta verdiği eserlerin bibliyografik eksikliklerini de tamamladım, fakat bunları ayrıca köşeli paranteze almadım.

Elinizdeki eseri neşre hazırlamak pek de kolay olmadı. Zira bir yandan bilinmezliğe terk edilmiş bir müellifin hüviyetini aydınlatmalı, öte yandan ise müellifin Fransızcadan aktardığı kimi pasajlardaki eksiklikler başta olmak üzere eserin muhtelif yerlerindeki bozuklukları anlamlandırmalıydım. Bu süreçte pek çok kişinin yardımını gördüm. Bunları zikretmeyi ilmî ahlâkın bir zarureti olarak telakki ediyorum. Kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ali Akyıldız ve Prof. Dr. Ali Birinci, müellife dair bilgi devşirebileceğim önemli kaynaklar tavsiye etti. Değerli dostlarım Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Mıhçıoğlu, Doç. Dr. Göker İnan ve Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Acer ile girift pasajların günümüzde en iyi nasıl ifade edilebileceğine dair kayda değer mesai harcadık. Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Koca ise bunların yanında ayrıca ıstılahlar ve kavramlara dair birçok kıymetli öneride bulundu. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yılmaz Akbulut, Burhan Çağlar ve Bünyamin Punar’la da muhtelif hususlarda istişareler yaptık. Bülbülde-resi Mezarlığı’nın emektarlarından Yusuf Büyüktürk olmasaydı, müellifin mezarını bulmam kesinlikle pek zahmetli olurdu. Fedakârlıklarından ötürü hepsine şükranlarımı sunuyorum. Bu eserin gündemime girmesine vesile olan kıymetli hemşirem Fatma Zehra Can ile birlikte uzun Ramazan günlerinde –ve elbette öncesinde– kitap üzerinde çok çalıştık ve birlikte mukabele ettik. Muhterem annemle babam ise kitabın hazırlık safhasında ellerinden gelen desteği sundu; haklarını ödeyemem. Elbette KETE-BE’yi de bu noktada anmadan geçemeyeceğim. Projeye ilk andan itibaren yakın ilgi gösteren Genel Yayın Yönetmeni Furkan Çalışkan başta olmak üzere, kitabın editörlüğünü büyük bir özveriyle yerine getirip mühim katkılar sunan Ayşe Nur Rana’ya, mizanpaj hususunda harika bir iş çıkaran Nilgün Sönmez’e ve kitabın yayın sürecini takip eden Büşra Sezgin Öztürk’e teşekkür ederim.

Ömer Faruk CAN
Balıfakı (Sinop), Temmuz 2023

“Şurası hayret vericidir ki her türlü meselede
öğretmene ve öğrenmeye muhtaç olduklarına
kesin kanaat getirerek az çok dikkatle
mütâlaaya girişenler, yalnız hayat sanatını ne
öğrenir ve ne de öğrenmek ister.”

Nicole

“Bir devlete en büyük hizmeti, evlerin
çatılarını değil fertlerin ruhlarını yükselterek
yerine getirebilirsiniz; zira fukaraya yaraşır
sığınaklarda yaşayan yüce ruhlar, geniş
malikânelerde gizlenmiş zelil esirlere
tercih edilir.”

Epiktetos

GİRİŞ

“Hayatta başarıya ulaşmak için ihtiyacımız olan ne? Servetin büyük bir önemi yoktur; iktidar, akıl ve şöhret çok da lazım değildir; hürriyet de pek gerekli değildir; hatta sağlık bile yegâne ihtiyaç değildir. Yegâne ihtiyaç, sağlam bir karakter ve her açıdan güçlendirilmiş kuvvetli bir iradedir.”

Sir John Lubbock

Doğal tekâmül kanununun siyasi bir cilvesi olarak, Osmanlılığın incelenmesi ve esasını kavrama çabasını perdeleyen korkunç ve karanlık örtü ortadan kalktığında toplum içerisindeki ortamı ve muhiti eleştirip etrafıca araştırmaya teşebbüs edenlerin tamamında sızlanma ve şikâyetler baş göstermeye başladı. Kudret ve liyakatimizin mütevazı hissesinin, kendisine nispetle bir heyula gibi yükselen kusur ve kabahatlerimizin cüssesi karşısında korku ve endişeye düşmemesi mümkün değildir. Fakat dikkat ve müşahedeye alışkın olmayan gözlerimize yeni ve yeni olduğu kadar da bayağı ve vahşi görünmesi tabii olan bu fena manzara, insanlık tarihiyle yaşıt olarak, muhtelif tezahürleri ile yalnız Osmanlılığı değil, bütün mütefekkirler âlemini ızdıraba uğratan kadim bir afettir. Bundan ötürü, meydana getireceği reaksiyon, ne korku ne dehşet ne tiksinti ve ne de ümitsizlik olmalıdır. Benzer şekilde ilerleyişimizi durdurmaya çalışan engellerle örülü demirden kaleye hücum ederek hastalığı tetkikten sonra tedavi vasıtalarını araştırmaya koyulmak gerekir.